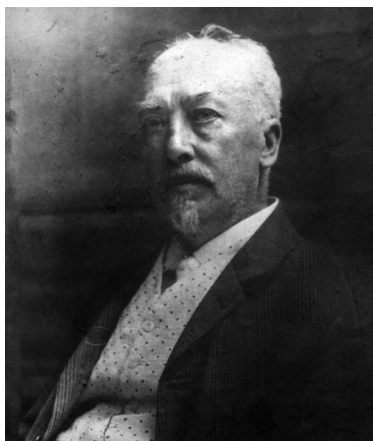

GY. DÁVID GYULA

KOLOZSVÁR OKLEVELES ÉPÍTÉSZE

■ Március 22-én emlékezünk halálának 95. évfordulójára annak a Pákei Lajosnak (született 1853. március 1-jén), akinek neve napjainkban leginkább egyik mesterműve, Kolozsvár arculatának reprezentatív épülete, az egykori New York szálló áldatlan állapota miatt kerül a város napi hírei közé.

Pákei életműve, gazdag terv- és irathagyatéka mellett számottevő azoknak a kérdéseknek a száma, amelyek ennek az örökségnek a tanulmányozása során megfogalmazódnak. A mostani majdnem kerek évforduló kapcsán életpályája állomásait jelző három iratot mutatunk be, s velük kapcsolatos kérdésekre próbálunk választ találni. Ez a három oklevél, három különböző területre vonatkozik, s egész hagyatékára jellemzően különböző gyűjteményekben található meg.¹ (1. kép)

1. Pákei Lajos (MÉM 70.784)

Az első irat választott mesterségével, az építészettel kapcsolatos. Őrzési helye a budapesti székhelyű Magyar Építészeti Múzeum, melynek jövedéki könyve szerint az irat 1969-ben került a múzeum tulajdonába.² Életrajzában Pákei saját tanulmányait röviden így foglalta össze: „Pályaválasztás szempontjából csakis a »technikai« pálya érdekelt, éspedig az építészeti szakot választottam [...]. Műegyetemi tanulmányaimat a budapesti Kir. József Műegyetemen kezdtem meg 1872-ben.³ Az 1873-ik évben a Münchener Polytechnicumon folytattam s 1876 év végén a bécsi Képzőművészeti Akadémiára mentem és Cs. Kir. építészeti főtanácsos Báró Hansen Theophil iskolájába iratkoztam be, melynek 3 évi cursusát végeztem.”⁴

S bár elvégzett tanulmányairól akkor még nem kapott írásos bizonyítványt, visszatérve szülővárosába számos épület tervét készítette el, s nem utolsósorban 4 éven keresztül Kolozsvár főmérnöki tisztségét is betöltötte. Lemondása után, 1884-ben pedig Kolozsvár tiszteletbeli főmérnöke címmel tüntették ki.

Pákei 1886-ban a kolozsvári Iparműhelyek elméleti oktatója, a Fa-, vas- és építőipari tanműhelyek szakoktatási igazgatója, a Központi Felsőbb Szakipari Rajziskola óraadója, amikor a budapesti József Műegyetemen – egy frissen bevezetett reform keretében – ókori építészeti tanszéket létesítettek.⁵ A meghirdetett professzori állásra ő is jelentkezett – megtámogatva egykori mestere, az ókori stílusok szakavatott ismerője, a Pesten is nagy tekintélynek örvendő Theophil Hansen ajánlásával. Sisa József – Pákei életrajzából gazdagon idézve – részletesen tárgyalja ennek az álláspályázatnak a – Pákei számára kedvezőtlen – kimenetelét, melyből kiderül, hogy a vidéki építés számára a fővárosi professzorság bizony nem jött össze.⁶ Az óhajtott tanári állás helyett viszont egy „magasépítményi sectio főnöki” állást ajánlottak Budapesten. De – mint jelezték – az állomáson csak akkor lesz véglegesíthető, ha honosított oklevele van. „Ha ilyen nincs – folytatja Pákeinek írt levelében Szily Kálmán⁷ –, nálunk, a Műegyetemen oklevelet szerezhet, egy szigorlat alapján, melynek fő tárgya az építészeti tervezés, építészeti műtörténet, középíttésztan és mellék tárgya a technikai fizika.”

Saját kezű *Életrajzában* Pákei ezt így kommentálta: „Miután azonban tanulmányaimat három különböző helyen, éspedig az első évet a budapesti Műegyetemen, 3 évet a müncheni Politechnikumon és 3 évet a bécsi Képzőművészeti Akadémián végeztem, tehát nekem ún. »Építész oklevelem« nem volt, abban az időben ily nem is létezett, de

Budapesten sem volt, csak 1886-ban, annak is a végén, hiszen a mikor én »dühömben« kinyilvánítottam – ha csak ez a baj, hát megszerzem, én voltam a 2^{ik} vagy 3^{ik} jelentkező, ki állott elibe, no ha kell, ezt is megszerzem és meg is cselekedtem majdnem 3-4 heti

2. Pákei Lajos építési oklevele, 1887 (MÉM 69.021.2)

Budapesten a Politechnikumon való tartózkodásom alatt, de már akkor eldőlt az ügyem, mert Zieglert⁸ nevezték ki stb. – Hiába szereztem czifra magyar Diplomát.” (2. kép)

A nehezen olvashatóság miatt talán érdemes itt megadnunk magának az oklevélnek a szövegét:

ÉPÍTÉSZI OKLEVÉL

*Mi a Kir. József Műegyetemnek Rektora
Az építési szakosztály tanártestülete nevében annak dékánja*

Pákei Pákei Lajos urat, ki Kolozsvárt 1853-ban született és műszaki tanulmányait a kir. József műegyetemen, a müncheni műegyetemen és a bécsi képzőművészeti akadémián 1873-tól 1879/80-ig végezte és ez oklevél megszerzésére a kir. József műegyetemen az építési műtörténetből és építési tervezésekből a 13.702/1879 számú ministeri rendelet alapján⁹ tartott szigorlatnak megfelelt és ezáltal a tudományokban szerzett képzettségét a szabályszerűen alakított bizottság előtt bebizonyította, a ránk ruházott hatalomnál fogva ezennel építésznek elismerjük és valljuk.

Minek hitelül ezen oklevelet részére kiszolgáltattuk és a kir. József műegyetem nagyobb pecsétjével, valamint sajátkezű aláírásunkkal megerősítettük.

Kelt Budapestén 1887 évi október hó 29-én.

Az oklevél mintalapja is megtalálható a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem levéltárában az Oklevelek törzskönyvei 1. kötetében, a 388. sorszám alatt. A tekintélyes méretű és súlyú dokumentumból többet is megtudhatunk: Pákei, az oklevél megszerzése során, az építészeti műtörténetből és építészeti tervezésekből tartott szigorlatai mellett „műszaki természettanból és a műszaki mechanikából, az építészettanból, kapcsolatban költségvetéssel és szerkesztésekkel és az építési anyagok technológiájából” is megméretetett. És az életrajzában említett „én voltam a 2^{ik} vagy 3^{ik} jelentkező” megfogalmazás is konkretizálódik. A kolozsváriak közül Pákeit csak az 1883-ban építészdiplomát szerzett Reményik Károly¹² előzi meg, aki aztán a későbbiekben számos Pákei-épület kivitelező vállalkozója volt.

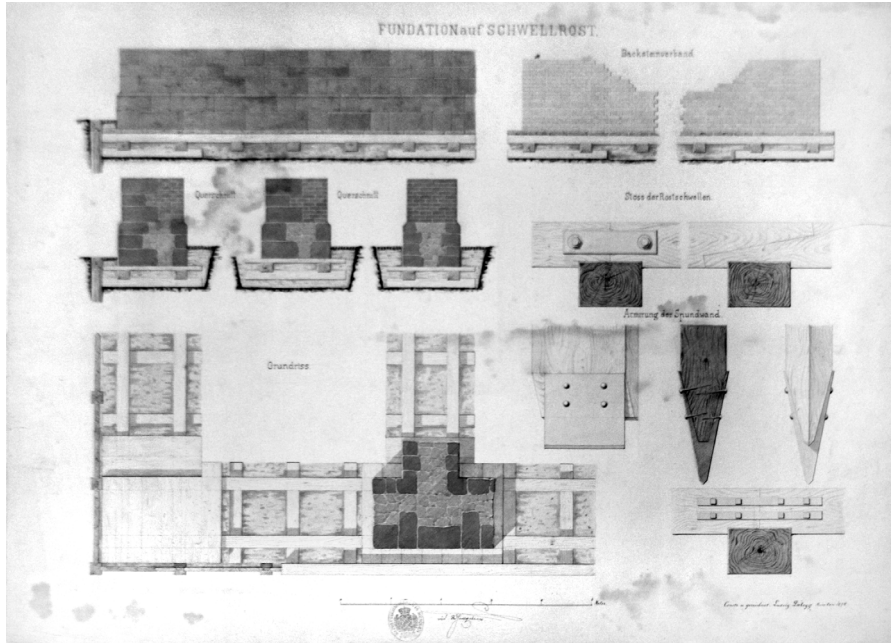
Egyetemi tanulmányai felemlítése során nem kerülhetjük meg hagyatékában fennmaradt, diák éveiből származó műszaki és művészi rajzait, terveit.

Rögtön az egyik még a József Műegyetemről származik, az I. éves Pákei Lajostól, 1873. június 30-i keltezéssel.¹³ A figurális elemekkel díszített timpanonos ornamentika rajzából nem derül ki, hogy tervezett vagy természet után készült-e (a formai esetlegesség miatt inkább az előbbit feltételezzük), s a rajzot a műszaki és díszítményi rajzi tanársegéd Scherter Gyula szűkszavú „láttam” szignója sem minősít. (3. kép)

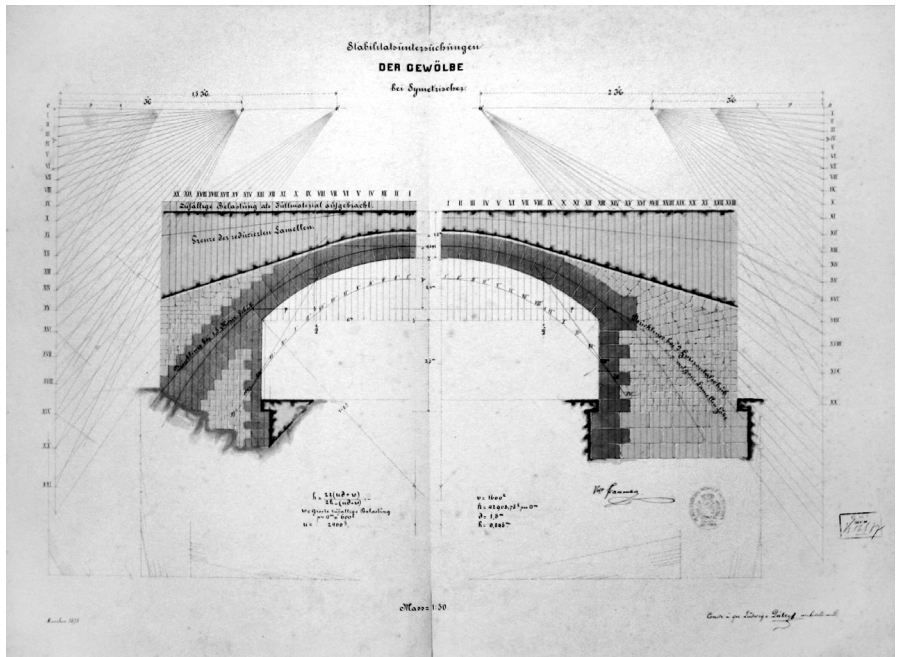

3. Pákei Lajos rajza, 1873 (MUEKvGyLt.6.A.6)

A müncheni éveit reprezentáló két rajz magán viseli a müncheni egyetem¹⁴ műszaki orientáltságát. Itt megint szerencsénk van, a rajzok datáltak 1874, illetve 1875-ből származnak, s a kor szellemének megfelelően színezett, de mérnöki precizitással megrajzolt tervek. Egy alapozási terv¹⁵ és egy szegmensíves boltozotta falazott hídszerkezet¹⁶ terv/tanulmányát szemlélhetjük – ez utóbbit a szerző „Ludwig v. Pákey, architect cand.” öntudatos aláírásával. (4–5. kép)

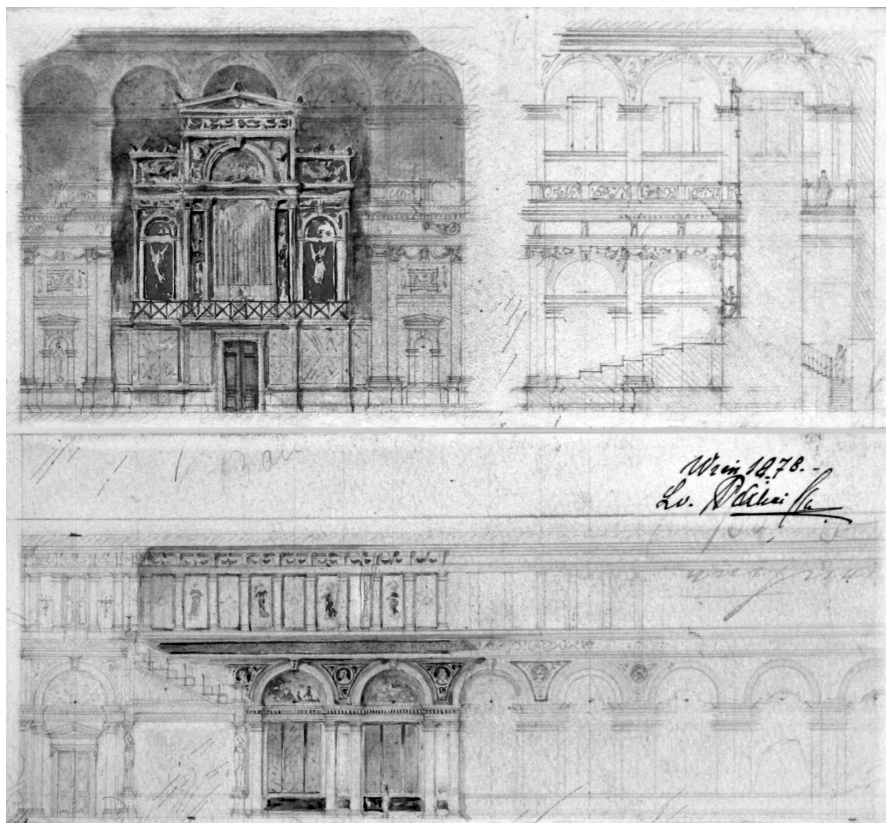

4. Tervek a müncheni diákévekből – alapozási terv (MÉM 70.001)

5. Tervek a müncheni diákévekből – falazott hídszerkezet terve (OMF K12177)

Szerencsésebbek vagyunk a bécsi¹⁷ tanulmányi éveiből fennmaradt anyaggal, itt már valós tervet is találunk, színezett belsőépítészeti vázlatot,¹⁸ a bécsi Parlamenthez készült oszlop- és pilaszterészletraizot,¹⁹ illetve feltehetőleg szintén a Hansen-féle kivitelezések eredményeként a belsőépítész Pákei 1880-as tervei alapján megvalósult bútor fotón megörökített képét.²⁰ (6–7. kép)

6. Terv a bécsi tanulmányok idejéből – belsőépítészeti vázlat (OMF. K12157)

7. Terv a bécsi tanulmányok idejéből – megvalósult bútor fotója (MUEKvGyLt.6.A.4-5)

Pákei rejtett, önéletírásában sem említett életébe enged bepillantani a következő irat. Egy okmány, amit a „Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy védelme alatt Kolozsvár keletén dolgozó Unió t. és t. szks. Páholy” bocsátott ki 1918. szeptember 25-én tartott „I. f[okú]. rendes munkáján”. Innen szerzünk tudomást, hogy Pákei Lajos a fentebb leírt történések idején, 1887. április 15-én állott „a magyar szabadkőművesség eszméinek szolgálatába”, és azóta, az okmány kibocsátásáig eltelt harmincegy esztendő alatt „a kir. művészet érdekében” elismerésre méltó munkát fejtett ki. A Magyar Építészeti Múzeum őrzi azt a meghívó levelet²¹ is, amelyben „testvéri üdvözléssel” kéri Pákeit, hogy az okmány átadására szervezett október 23-i „ünnepi munkán mulhatatlanul” jelenjen meg. (8. kép)

Talán érdekes lehet felfigyelnünk arra, hogy az Unió páholy²² csak Pákei elkötelezését követően másfél hónap múlva, 1887. május 30-án avatták fel – tehát az alapítás kezdetétől jelen volt –, valamint arra, hogy székházukat, az ún. Páholyházat az akkori Trencsin tér 8. szám alatti házat,²³ nem Pákei, hanem az a Maetz C. Frigyes tervezte, akinek a későbbiekben nem egy közös munkája volt Pákeivel (sétatéri szökőkút, tervben maradt főtéri neogótikus pavilonsor). „Páholytestvérei” között ott volt Fadruz János is, akinek tíz év múlva megtervezi a kolozsvári Mátyás-szobor alkotói munkájának is helyt adó budapesti, naphegyi műteremvilláját, s akihez az évek folyamán baráti, „kedves munkatársi” kapcsolat fűzi.²⁴ Anélkül, hogy messzemenő következtetésekre ragdnánk magunkat, nem tehetjük meg, hogy ne vegyük észre: 1886 előtt Pákeinek összesen két megvalósult – s azóta már le is bontott – épületéről van tudomásunk: a sétatéri kis Órházról és a városi Közvágóhíd épületéről.

Munkássága elismerésül, „Pákey Lajos testvért, a páholy érdemes tagját” a páholy „tiszteleti tagjává választotta”. A színezett dísziratot Sára unokája²⁵ jóvoltából, 1969 óta szintén a budapesti Építészeti Múzeum őrzi, Pákei Lajos gazdag hagyatékának részeként.²⁶

A bemutatásra szánt harmadik irat igazi, latin nyelven megfogalmazott diploma, hatalmas, pecsétokban őrzött vörös viaszpecséttel. Kibocsátója a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Egyetem, keltezése 1914. február 21., őrzője pedig a budapesti országos levéltár.²⁷ (9. kép)

9. Dr. Pákey Lajos 1892–1964) egyetemi oklevele (MNL OL P 1781 - 1. cs. - 8a. tétel)

A latin nyelvet nem ismerő kutató izgalommal nyúl az irathoz, hiszen az építész politikatudományi doktoriját sejtíti a nyilvántartás. Am az oklevél természetesen církalmas megfogalmazását lehámozva, de már a megszólításnál is az mindenképpen kiderül, hogy címzettje a 21. életévében járó „Ludovicus Pákey jun. de Páke”, vagyis ifjú Pákei Lajos (ezen a néven, nagypját követően a harmadik), a hatvanas éveiben járó építész legfiatalabb gyermeke (aki 1892-ben született), a jog- és államtudományi karon

szerzett tudományos fokozatot.²⁸ A későbbi dr. Pákey Lajos Budapesten közigazgatási bírói karriert fut be, s 1964-ben hunyt el, Edit nővére családjára hagyva nemcsak az egyetemi diplomáját, de a Pákei-hagyaték tekintélyes részét is.

Visszatérve az építész Pákei Lajoshoz, a kolozsvári unitárius levéltár anyagában kutakodva látjuk, hogy egykori iskoláival, diáktársaival évek múltán is tartja a kapcsolatot. Hagyatékában őrzött fényképek tanúskodnak azokról a találkozókról, melyeken öregdiákként vagy szeretett mesterére emlékezve részt vett. Ilyen volt az 1913. október 5-én, Budapesten tartott 40 éves találkozó is, melyet a Müncheni Magyar Egylet szervezett az 1873–1874 évi tagjainak (az egyik állatkerti épület előtt készült csoportképen – 10. kép – Pákei mellett ott látjuk a budapesti Gresham-palotát tervező Quittner Zsigmondot is).

10. A Müncheni Magyar Egylet 1873–1874. évi tagjainak 40 éves találkozója Budapesten 1913. X. 5-én (MUEKvGyLt.5.B.17)

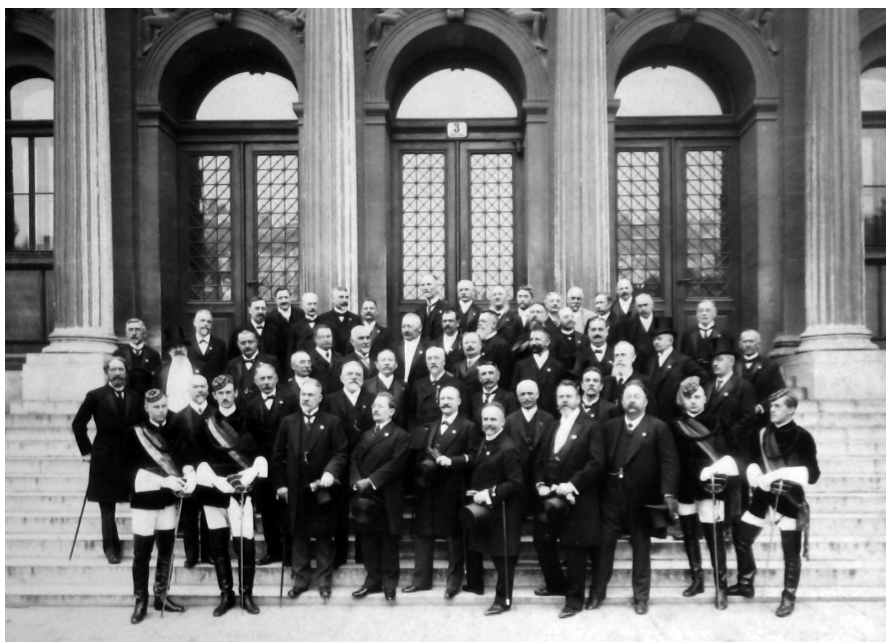
„A külföldön tanult magyar építészek általában életük végéig megőrizték érzelmi – és alkotásaikban stiláris kötődésüket tanítójukhoz – írja Sisa József²⁹ –, s a mester személye körül külön kultuszt alakítottak ki.” Így aztán nem csoda, hogy Pákei hagyatékában diákkori éveiből megőrzött egyetlen évfolyamkép a Hansen-tanítványokat ábrázolja a mester fehér mellszobra körül,³⁰ s hogy Hansen születésének, 1913-ban megrendezett centenáriumán Pákei is ott van azon a képen, amely egykori iskolája, a bécsi Képzőművészeti Akadémia lépcsőin készült³¹ (11–12. kép).

Életének végén Pákei önéletrása függelékébe bemásol néhányat Theophil Hansen „megtisztelő és kedves” levelei közül, köztük egy ajánlást is, melyben a bécsi építész-professzor Pákei Lajost „legszorgalmasabb tanítványának” nevezi. A következő soroknak az ad különös fontosságot, hogy másik két tanítványa, a nagy építészkarriert befutó Petz Samu és Czizler Győző ellenében, kettőjük közül harmadikként Pákeit ajánlva írja a Hansen, akiről az maradt fenn, hogy igencsak elzárkózott attól, hogy tanítványának pályáját egyengesse: „Mivel munkásságát és dicsőretre méltó jellemét ismerem, megengedem magamnak, hogy mint olyan valakit ajánljam, aki leginkább megérdemli ezt a helyet [az ókori építészeti tanszék professzori állását]. Kérlek, nézd meg néhány munkáját, meg vagyok győződve, hogy meglátod, nem dicsértem túl. Ha sikeréhez hoz-

zá tudnál segíteni, nemcsak neki használnál, hanem az [budapesti Magyar Királyi József-mű]egyetem dicsőségének is.”³²

11. Hansen diákjai 1878 körül (MUEKvGyLt.5.B.2)

12. Theophil Hansen születésének 100. évfordulóján készült csoportkép (MUEKvGyLt.5.B.13)

■ JEGYZETEK

1. A hagyaték számbavételéről készült beszámolót lásd Dávid Gyula: *Pákei Lajos (1853–1921) emlékezete*. Műemlékvédelem 2013. 5. sz. 306–321.
2. Dr. Luzsa Endréné sz. Pákei Saroltától vétel útján kerültek a Magyar Építészeti Múzeum (a továbbiakban MÉM) tulajdonába Pákei Lajos, Kolozsvár történeti emlékeit megőrkítő felmérési rajzainak legkidolgozottabb változatai. A rajzok közül nem egy, korábban (Balogh Jolán 1944-es számbavételkor) az építész fiának, dr. Pákey Lajos (1894–1964) budapesti közigazgatási bírónak a tulajdonában voltak. Ezek között van az Építészeti Oklevél is (MÉM 69.021.2), illetve annak fotókópiája (MÉM Fotótár F02) – ez úton is köszönöm a Múzeumnak a dokumentumok megismerésében és megismertetésében nyújtott segítséget. A családról lásd Gaal György: *Pákei Lajos és felmenői művelődéstörténetünkben*. Keresztény Magvető 2013. 2. sz. 147–178, valamint szeőkeffalvi Szent-Miklós László: *A pákei Pákey (másként Tamás) család*. Magyar Családtörténeti Szemle 1943. 6. sz.130–136, 7. sz. 155–159, 8. sz. 182–186, 9. sz. 14–217, 10. sz. 237–240.
3. 1872 nemcsak Pákei egyetemi éveinek kezdetét jelzi, de az egykori Josef Politechnikumot is ekkortájt emelték egyetemi rangra Magyar Királyi József Műegyetem néven. Zelovich Kornél: *A M. Kir. József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története*. Pátria Irodalmi Vállalat, 1922. 149. <http://www.omikk.bme.hu/archivum/egyetem/html/149.htm>
4. Murádin-Beyer Katalin: *Pákei Lajos kéziratok önéletírása*. Pavilon 1993. 8. sz. 42–49. Az önéletrajz későbbi idézeteit is ebből a szerkesztett, nyomtatott változathoz merítettük a szükséges helyeken kiegészítve a kolozsvári Állami levéltárban őrzött kéziratos változat függelékében foglaltakkal. Az eredeti dokumentum másolatát Bordás Beáta bocsátotta rendelkezésemre, melyet ez úton is köszönök.
5. Zelovich: i. m.
6. Sisa József: *Pákei Lajos, Theophil Hansen és a budapesti József Műegyetem*. Ars Hungarica 2003. 2. sz. Dokumentumok 441–336. Itt jegyzi meg – Fleischer Gyula: *Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián*. Bp., 1935. című művére hivatkozva –, hogy Pákei neve nem szerepel a bécsi akadémia szabályosan beiratkozott hallgatói között, így csak mint vendéghallgató látogathatta Hansen előadásait. Ezt erősíti meg dr. Szögi László szíves szóbeli közlése is.
7. Dr. Szily Kálmán (1838–1924) műegyetemi tanár, Pákei Lajos egykori diáksága idején rektor, a Magyar Mérnök és Építész Egylet alapítója. A levelet Pákei életrajza függelékében, másolatban közli Sz.K. szignóval; az eredeti levél – rajta Szily Kálmán teljes aláírásával a MÉM gyűjteményében megtalálható (MÉM 69.021.8)
8. Czizler Győző (1850–1905) építész, műegyetemi tanár. Halála után a műegyetemi tanszéki állást újra meghirdetik, Pákei újra jelentkezik, ám – mint írja – „célét nem értem”.
9. A rendelet kibocsátása idején dr. Trefort Ágoston volt a Magyar Királyság vallás- és közoktatásügyi minisztere (a rendelet pontos intézkedéseit egyelőre nem ismerjük, nem sikerült ugyanis rálelnünk a rendelkezésünkre álló digitális jogszabálygyűjteményben: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/rendeletek-tara/item/404-magyarorszagirendeletek-tara>)
10. Kisfaludi Lipthay Sándor (1847–1905) mérnök, műegyetemi tanár, közlekedésügyi szakember, az MTA rendes tagja. Öt évig (1886–1889, 1898–1900) volt a Királyi József Műegyetem rektora.
11. Kőnig Gyula (1849–1913) matematikus, műegyetemi tanár az MTA tagja.
12. Reményik Károly (1857–1935) kolozsvári építész és építési vállalkozó munkásságának feldolgoása egyelőre még várat magára. A 124. sorszámú diplomamintából annyit megtudhatunk, hogy Pákei után pár évvel, az 1879–1880-as tanévben végzett.
13. MUEKvGyLt.6.A.6 (Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára).
14. Königlich Bayerische Technische Hochschule, München. Itt valószínűleg kapcsolatba került a neoreneszánsz stílusban tervező Gottfried von Neureuther építésszel, aki az egyetem magasépítési tanszékének vezető tanára volt 1868–1882 között <https://www.ar.tum.de/en/department/about-us/geschichte-neu/zeitspannen/1868-1882>
15. MÉM 70.001
16. OMF K12177 (Forster központ – korábban Országos Műemlékfelügyelőség – Tervtára).
17. Akademie der bildenden Künste in Wien.
18. OMF K12157.
19. OMF K12163.
20. MUEKvGyLt.6.A.4-5.
21. MÉM 69.021.23/1.
22. Pákei Lajosról, illetve az Unió páholyról legújabbban Varga Attila jelentetett meg könyvet: *Pákei Lajos – Arhitectul mason al Clujului modern. Clădiri celebre. Istorie. Reabilitare*, illetve *Elite masonice maghiare. Loja „Unio” din Cluj (1886-1926)* címmel, mindkettőt az Argonaut Kiadó gondozásában 2014-ben, illetve 2010-ben. Ez utóbbi egyik lapalji jegyzete szerint Pákeit 1887. április 24-én jegyezték be a Páholy tagjainak névsorába, majd később a mesterré avatás időpontjaként az 1887. május 30-át jelöli meg a szerző.
23. Az 1889-ban épült sarokház mai címe Avram Iancu tér 7.
24. Fadrusz néhány, Pákei Lajoshoz írt, meghitt hangú levele szintén megtalálható a MÉM gyűjteményei között. Ezek közül néhányat Miklósi-Sikes Csaba ismertet (*Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli erdélyi sajtó tükrében*. In: Ars Hungarica 1998.105–142.) Gyalui Farkas korabeli közlése nyomán (*Visszaemlékezések a régi Kolozsvárra – Pákey Lajos*. Ellenzék 1928. augusztus 5.).
25. Pákey Sarolta (Pákei Lajos elsőszülött Edit lánya és Hegyi Gyula házasságából született gyermek; 1909–1990) kormányhatósági engedély alapján, az anyai család nevének fennmaradása érdekében testvéreivel együtt felvette a Pákey nevet. Szeőkeffalvi Szent-Miklós: i. m.

26. MÉM 69.021.23, illetve annak fotókópiája, ltsz. MÉM Fotótár F03. Az okmányt dr. Apáthy István (1863–1822) – egyébként zoológus professzor – főmester mellett Janovics Jenő is szignálja szónoki minőségben.
27. Ifj. Pákei Lajos doktori oklevele. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára MNL OL P 1781. 1. cs. 8a. tétel.
28. Itt tehát pontosítanunk kell a levéltári mutató szóhasználatát, az „ifjú Pákey Lajos” fogalmát ugyanis korábban az építész vonatkozásában használja.
29. Sisa József: *Magyar építészek külföldi tanulmányai a 19. század második felében*. Művészettörténeti Értesítő XLV. 1996. 3–4. sz. 169–186.
30. MUEKvGyLt.5.B.2
31. MUEKvGyLt.5.B.13.
32. Theophil Hansen 1886. május 3-án kelt levele Weber Antal (1823–1889) vallás és közoktatásügyi minisztériumi építészhez. A németül írt levél másik, de szintén Pákei által írt, különálló másolata is megtalálható a MÉM gyűjteményében (MÉM 69.021.6).

